

УДК [377:005.336.5]:[37.011.3-051:80]:374.7

Ходацька Ольга Миколаївна – аспірантка Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України

E-mail: omhodatska@gmail.com

РОЗВИТОК ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ВЧИТЕЛЯ-ФІЛОЛОГА В УМОВАХ НЕФОРМАЛЬНОГО ТА ІНФОРМАЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Анотація. *Висвітлено особливості розвитку професіоналізму вчителя-філолога в умовах неформального та інформального навчання. Реформаційні зміни в освітньому просторі України передбачають забезпечення професійного розвитку педагогічних працівників, підвищення вмотивованості та якості їхньої діяльності, тому, враховуючи ключові положення концепції Нової української школи, актуалізується проблема необхідності реалізації особистісно-зорієнтованого та компетентнісного навчання, створення умов для неформального та інформального навчання педагога з метою розвитку його професіоналізму. Доведено, що у зв'язку з модифікацією концептуальної парадигми освітніх змін у відповідності до Концепції Нової української школи існує потреба посилити вимоги до розвитку професіоналізму вчителя-філолога, враховуючи загальноєвропейський, вітчизняний стандарти та регіональні особливості.*

Ключові слова: професіоналізм, професійний розвиток, інформальна освіта, неформальна освіта, педагог, педагогічна освіта.

Khodatska Olga – Postgraduate Student of the Institute of Pedagogical and Adult Education of the NAPS of Ukraine

E-mail: omhodatska@gmail.com

DEVELOPMENT OF A TEACHER-PHILOLOGIST'S PROFESSIONALISM IN THE CONDITIONS OF NON-FORMAL AND INFORMAL EDUCATION

Summary. *The article highlights the development peculiarities of a teacher-philologist's professionalism in the conditions of non-formal and informal learning. Reformation changes in the Ukrainian educational space provide the pedagogical workers' professional development, increase motivation and quality of their activities. Therefore, taking into account the key provisions of the New Ukrainian School Concept, the problem of the need for the implementation of personally oriented and competent training, the creation of conditions for teacher's non-formal and informal education with the aim to develop of his/her professionalism is actualized. It is proved that in connection with modification in the conceptual paradigm of educational changes in*

accordance with the Concept "New Ukrainian School", there is a need to strengthen the requirements for the development of the teacher-philologist's professionalism, considering all-European, domestic standards and regional specifics. Accordingly, there is a need to diversify the forms and methods of non-formal and informal education, improve the conditions for professional and individual progress. It is determined the essence of the teacher-philologist's professionalism as an integrative set of professional qualities, which includes value attitude to the profession, orientation for improving the professional knowledge on an interdisciplinary basis, a complex of the professional competencies (research, analytical, creative, communicative skills). It implies the orientation towards the constant professional development and self-development, formation of the ability to gradually assess their own professional activities, psychological installs for self-improvement under the conditions of formal, non-formal and informal education. In view of the increasing society requirements to professional qualities, the development of the teacher-philologist's professionalism requires regulations in the conditions of non-formal learning and effective implementation of informal education.

Key words: *professionalism, professional development, informal education, non-formal education, pedagogue, pedagogical education.*

Ходацкая Ольга Николаевна – аспирантка Института педагогического образования и образования взрослых НАПН Украины
E-mail: omhodatska@gmail.com

РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛИЗМА УЧИТЕЛЯ-ФИЛОЛОГА В УСЛОВИЯХ НЕФОРМАЛЬНОГО И ИНФОРМАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ

Аннотация. *В статье раскрыты особенности развития профессионализма учителя-филолога в неформальном и информальном обучении. Реформационные изменения в области образования Украины предусматривают обеспечение профессионального развития педагога, повышения мотивации и качества его деятельности, поэтому, учитывая ключевые положения концепции Новой украинской школы, актуализируется проблема необходимости реализации личностно-ориентированного и компетентностного обучения, создания условий для неформального и информального обучения педагога с целью развития его профессионализма. Доказано, что в связи с изменением концептуальной парадигмы образовательных изменений в соответствии с Концепцией Новой украинской школы необходимо усилить требования к развитию профессионализма педагога-филолога, учитывая общеевропейские, отечественные стандарты и региональную специфику.*

Ключевые слова: *професионализм, профессиональное развитие, неформальное образование, неформальное образование, педагог, педагогическое образование.*

Кардинальне реформування життя соціуму створило реальні передумови для значних перетворень в освіті і науці, що відбуваються на тлі глобальної інтеграції у світовий освітній простір, зростання ролі етнічних культурних факторів та національної самосвідомості, суттєвого підвищення вимог до професійної компетентності фахівців, модернізації системи освіти. Однією з провідних тенденцій єспрямованість реформаційних зрушень на професійний розвиток вчителя-професіонала, який має бути здатний до професійного розвитку і саморозвитку в умовах неформальної та інформальної освіти на демократичних та гуманістичних засадах, реалізуючи освітню політику як пріоритетну функцію держави, забезпечувати розвиток та самореалізацію особистості, задоволення її освітніх і духовно-культурних проблем.

Зміни, які відбуваються в освіті, стосуються всіх учасників освітнього процесу: і учнів, і педагогів, і батьків. Але ж на першому плані, звичайно, – вчитель, його багатогимірний, невичерпний талант. Через його діяльність реалізується державна політика, спрямована на зміцнення інтелектуального потенціалу нації, і формується особистість дитини, тому професійно-фахове та індивідуально-особистісне зростання педагога має поєднувати практичну й навчальну діяльність. Досвідчений педагог зауважить, що професіоналізм набувається з роками практичної діяльності. Це дійсно так, але можна працювати в школі десятки років, а професіоналом так і не стати. Прикладів цьому, на жаль, дуже багато. Тому вміння обирати, а, отже, приймати оптимальні рішення в конкретних педагогічних ситуаціях є необхідною складовою, і одночасно засобом зростання професіоналізму педагога.

У педагогічній науці проблема професійного розвитку вчителя розглядалась науковцями з позиції акмеологічної концепції розвитку педагогічного професіоналізму і майстерності (Л. Абдаліна, А. Деркач, Н. Гузій, Н. Кузьміна, І. Семеновта ін.), вивчення напрямів досягнення професіоналізму шляхом самоорганізації особистості (В. Бранський, С. Пожарський, В. Шуляр та ін.), моделювання професійної траєкторії зростання педагога (Л. Божович, І. Кон, В. Слободчиков тощо). Більшість українських науковців (С. Гончаренко, Б. Дьяченко, І. Зязюн, О. Лавріненко, Н. Ничкало, В. Семиченко, М. Солдатенко, Л. Хомич та ін.) розглядають професіоналізм вчителя з урахуванням особливостей інтерактивного феномену особистісних і професійно значущих якостей – педагогічної майстерності. Особливості професійного розвитку педагога в умовах формального, неформального та інформального навчання

висвітлено у працях О. Аніщенко, В. Брянського, О. Кучерявого, Л. Лук'янової та ін. Теоретичні аспекти проблеми формування професіоналізму вчителя української мови і літератури проаналізовано такими дослідниками, як: Н. Голуб, О. Горошкіна, Н. Зарічанська, О. Куцевол, Л. Мацько, О. Семенов, В. Сидоренко та ін.). Однак проблема розвитку професіоналізму вчителя-філолога в умовах неформальної та інформальної освіти не була предметом цілісного наукового аналізу. Неналежне обґрунтування її теоретико-методологічних засад, недостатність цілісних досліджень у вітчизняній педагогічній науці зумовили низку суперечностей, які потребують розв'язання, насамперед міжоб'єктивною потребою у високому професіоналізмі педагогічних працівників тареально недостатнім його рівнем у загальноосвітній практиці.

Мета статті – обґрунтувати сутність поняття «професіоналізму вчителя-філолога та проаналізувати основні форми розвитку означеної якості вчителя української мови і літератури в умовах інформальної та неформальної освіти на основі використання методів теоретичного аналізу, узагальнення, систематизації, зіставлення.

В умовах сучасного українського суспільства особливої актуальності набула проблема розвитку професіоналізму людини, яка потребує вирішення з позиції врахування специфіки фаху вчителя. У словнику української мови професіоналізм трактується як «оволодіння основами і глибинами якої-небудь професії» [7, с. 508]. Професіоналізм фахівця проявляється в систематичному підвищенні кваліфікації, творчій активності, здатності продуктивно задовольняти вимоги суспільного виробництва і культури. Вивчаючи феномен професіоналізму, науковці визначають особливу роль в його розвитку самодіагностики, самокорекції, саморозвитку, самомотивування. Передумовою досягнення професіоналізму є достатньо високий розвиток професійно важливих якостей особистості [2, с. 283].

О. Бодальов розглядає професіоналізм як «інтегральну характеристику індивідуальних, особистісних і суб'єктивно-діяльних якостей, що розглядається як цілісне утворення, яке дає можливість на максимальному рівні успішно вирішувати завдання, котрі є типовими для тієї галузі, в якій працює спеціаліст» [1, с. 137]. Н. Кузьміна розкриває сутність поняття професіоналізм як «як сукупність стійких властивостей особистості, індивідуальності спеціаліста, які задовольняють вимоги професії» [4, с. 36].

У компаративістських дослідженнях, зокрема у працях Л. Пуховської, обґрунтовано концепції «широкого» і «вужького» професіоналізму. Учитель-словесник із вужьким професіоналізмом розглядає викладання як діяльність, що базується на інтуїції; події в класі розглядає ізольовано від навколишнього середовища. Педагог із широким

професіоналізмом викладання розглядає як педагогічно доцільну діяльність; події в класі розглядаються у зв'язку з шкільною політикою і цілями [5]. Аналізуючи дві концепції професіоналізму робимо висновок, що входження України у світовий освітній простір, завдання Нової української школи вимагають учителя, якому притаманний широкий професіоналізм.

Найбільш продуктивним у вирішенні проблеми співвідношення діяльнісних і особистісних засад у понятті професіоналізму виявляється підхід групи акмеологів під керівництвом О. Деркача, відповідно до якого цей феномен розглядається в діалектичній єдності проявів діяльнісного і особистісного та відповідно визначається поняттями професіоналізму діяльності і професіоналізму особистості. *Професіоналізм діяльності* трактується як якісна характеристика суб'єкта праці, що відображає високу професійну кваліфікацію і компетентність, розмаїтість ефективних професійних навичок, умінь, володіння сучасними алгоритмами і способами вирішення професійних задач, що дає змогу працювати із високою продуктивністю. *Професіоналізм особистості* – якісна характеристика суб'єкта праці, що відображає високий рівень розвитку професійно важливих та індивідуально-ділових якостей, акмеологічних інваріантів професіоналізму, високий рівень креативності, адекватний рівень домагань, мотиваційну сферу і ціннісні орієнтації, спрямовані на прогресивний розвиток фахівця [3, с. 307-308].

Аналіз довідникової та науково-педагогічної літератури свідчить про наявність різних поглядів на розуміння поняття «професіоналізм», однак слід зазначити, що спільною у всіх визначеннях є ідея сполучення діяльнісної та особистісної складової у людини будь-якої професії.

З точки зору динамічних змін, що відбуваються нині в освіті, зацікавленість викликає розуміння ролі вчителя-філолога у формуванні високо компетентної особистості учня, розвитку його духовного потенціалу, зросли вимоги до професіоналізму вчителя-філолога, результати педагогічної дії якого визначаються рівнем ціннісного, духовного, творчого розвитку учнів.

Які ж вимоги висуваються до сучасного вчителя-філолога? Учитель-словесник – це: носій традиційних цінностей України та громадянського суспільства, приклад зразкової поведінки в суспільстві; патріот, який усвідомлює свою причетність до долі Батьківщини, вкорінений у духовних і культурних традиціях; особистість, здатна до духовно-морального розвитку та самовиховання, що володіє почуттям сорому і власної гідності, совістю і відповідальністю, мотивована до безперервного вдосконалення своїх знань і компетенцій, до навчання впродовж життя; досконало володіє змістом дисципліни, яку викладає, і ефективно використовує його у професійній діяльності; педагог, здатний до проектування освітнього середовища учня, класу, школи, який володіє

способами ефективних комунікацій в полікультурному середовищі; особистість, що володіє основами психолого-педагогічних знань, різноманітними педагогічними технологіями; кваліфікований користувач ІКТ.

В. Сидоренко критеріями професіоналізму вчителя і вчителя-філолога зокрема слушно вважає: *гуманістичність* (за спрямованістю), *праксеологічність* (за новою якістю професійно-педагогічної дії), *високу продуктивність і системність* (за функціональним результатом), *технологічність* (за ефективністю і науко місткістю навчально-пізнавального і виховного процесу), *діалогічність* (за характером стосунків із суб'єктами професійально педагогічної взаємодії з учнями, колегами, батьками, адміністрацією, соціумом тощо), *оптимальність* (за вибором засобів навчання і виховання), *інноваційність* (за якістю впровадження інноваційних освітніх технологій, прийомів, ідей, підходів тощо), *акмеологічність* (за акмединамікою розвитку педагогічної майстерності) [6]. Спектр функційних ролей учителя української мови і літератури в сучасних соціокультурних умовах є багатогранним і поліфункційним (фасилітатор, менеджер, розробник навчальних програм, фундатор освітніх інновацій, дослідник, партнер, суб'єкт постійних викликів суспільства й освіти, коуч тощо) тому потребує постійного професійного розвитку відповідно до вітчизняних і світових стандартів, утвердження нового професійного світогляду, культури, високого професіоналізму.

Вершин професійної діяльності досягають люди, здатні до інформальної та неформальної освіти, самоорганізації і самоконтролю, хто вміє впоратися з сумнівами, володіє досвідом і сміливістю приймати відповідальні рішення на основі наявних фактів і може, використовуючи свою технічну майстерність, ефективно реалізувати прийняті рішення або відновити ситуацію в колишньому положенні, якщо початкові рішення виявилися неправильними, небажаними або недієвими. Професіоналізм за своєю природою відрізняється багатоплановістю і не припускає однозначних відповідей «правильно» або «неправильно». Професіонал виступає в ролі «майстра-практика», який, відставивши формули, приписи та алгоритми, оцінює складні ситуації і використовує своє бачення, інтуїцію і здоровий глузд, щоб винести правильне судження і вжити належних і захисних заходів у ситуаціях, коли очевидне не завжди є остаточною відповіддю.

У зв'язку зі змінами концептуальної парадигми освітніх змін відповідно до Концепції «Нова українська школа» виникає необхідність посилення вимог до розвитку професіоналізму вчителя-філолога з урахуванням загальноєвропейських, вітчизняних стандартів та регіональної специфіки. Відповідно, виникає необхідність урізноманітнення форм і методів неформальної та інформальної освіти, збагачення умов для

професійного та індивідуального поступу. Слушною є думка В. Сидоренко про те, що вчитель української мови і літератури має виступати не пасивним транслятором готових педагогічних чи методичних рецептів, а харизматичним творчим лідером, фундатором освітніх ініціатив та інновацій, яскравою індивідуальністю, яка зреалізовує у взаємодії з учасниками освітнього процесу свій гуманістичний світогляд і світорозуміння. Саме тому формування професіоналізму і майстерності вчителя української мови і літератури має відбуватися насамперед шляхом формальної освіти – інноваційної, систематизованої, неперервної реалізації форм курсового і міжкурсорового періодів, свідомого вибору вчителем моделей і актуальної тематики проходження курсової підготовки, вироблення інноваційного творчого продукту міжатаестаційного циклу; шляхом неформальної освіти, яка здійснюється в освітніх установах або поза ними, під час індивідуальних занять з репетитором, тренером й зазвичай не підтверджується наданням документа; шляхом інформальної освіти – неофіційної, самоорганізованої (самоосвіта), індивідуальна пізнавальна діяльність (життєвий, соціальний досвід) [6].

У сучасній практиці розвиток професіоналізму вчителя більшою мірою визначає керівництво закладу освіти, тобто педагогам пропонується певна схема підвищення їх професійного рівня, або, в кращому випадку, «меню», з якого педагог може обрати власну траєкторію розвитку. Заміна уніфікованого підходу на індивідуально орієнтований передбачає перехід на неформальне та інформальне навчання, орієнтоване на потреби кожного вчителя, створення умов для реалізації індивідуальної траєкторії його творчого зростання. Неформальна та інформальна складові неперервної педагогічної освіти пов'язані зі свідомим вибором особистістю різноманітних форм організації навчання, спрямованих на саморозвиток і професійне вдосконалення, опанування додаткових компетенцій.

Серед різноманітних форм розвитку професіоналізму вчителя в умовах неформальної та інформальної освіти особливе місце займає методична робота. Метою методичного забезпечення освітнього процесу в школі є створення умов для постійного вдосконалення педагогічної діяльності, приведення його у відповідність із сучасними досягненнями науки й практики, стимулювання інноваційної діяльності педагогів.

Виділяють таких дві групи форм методичної роботи: індивідуальні і колективні. До індивідуальних форм методичної роботи відносять самоосвіту, стажування, наставництво, індивідуальні консультації, а до колективних – шкільні (міжшкільні), районні (міські) методичні об'єднання вчителів, вихователів, класних керівників; районні (міські) методоб'єднання вчителів; постійно діючі та епізодичні семінари для вчителів, вихователів, директорів навчально-виховних закладів, їх заступників; педагогічні читання, виставки, конференції; опорні школи; школи передового

педагогічного досвіду; творчі групи тощо.

До ефективних форм і методів розвитку професіоналізму вчителя-філолога в умовах неформальної та інформальної освіти належать літературні студії, персонологічні майстерні, педагогічні читання, практикуми, проблемні дискусії, майстер-класи, творчі лабораторії, тренінгова робота, виконання проектів у межах проблемних груп тощо. Одним із напрямів неформальної та інформальної освіти вчителя є створення інформаційних, науково-методичних, організаційно-педагогічних умов для безперервного, системного підвищення кваліфікації вчителів і їх професійно-особистісного росту. З цією метою основними завданнями, які виникають перед керівництвом загальноосвітнього навчального закладу, є: створення умов для доступності науково-педагогічної інформації кожному педагогові; забезпечення умов для обміну педагогічним досвідом; сприяння формуванню атмосфери пошуку і творчості; впровадження моніторингу для відстеження ефективності методичного забезпечення.

Найефективнішими формами розвитку професіоналізму вчителя в умовах формальної та інформальної освіти є проблемні лекції й семінари, робота проблемних груп учителів, вирішення проблемних педагогічних задач (тренінги), індивідуальні завдання проблемно-пошукового характеру. Не менш ефективними, як у плані визначення кола проблем, так і в плані пошуку шляхів їх розв'язання, є науково-практичні конференції та конференції з обміну досвідом, педагогічні дискусії та диспути,

На нашу думку, застосування проектних форм розвитку професіоналізму вчителя-філолога («Школа молодого та малодосвідченого вчителя», «Школа «ПРОФІ», «Методичний кейс учителя-новатора», «Використання інтерактивних технологій на уроках певного циклу», «Методичний аукціон», «Ярмарок педагогічних інновацій», «Від творчого вчителя – до творчого учня», «Відкритий урок – творча взаємодія», «Україна – мова – ми», «Сучасні письменники – дітям України», «Літературна студія» тощо) сприяє підвищенню зацікавленості вчителів та активному використанню нових форм і методів роботи, спрямованості на реалізацію поставленої мети та зацікавленість у результаті. Це можна пояснити тим, що основною рисою проекту є саме унікальність, тобто результатом дії має стати нова якість, новий продукт або старий продукт із властивостями, які роблять його новим, унікальним. Другим важливим критерієм визначення проекту є його локалізація у часі: він повинен мати фіксований початок і кінець. При чому «кінець» означає не завершення процесу, а певну точку, що визначає досягнення поставленої мети. Застосування технологій проектного менеджменту дає можливість максимально знизити ризик недосягнення мети, сприяє раціональній витраті засобів.

Розвиток професіоналізму вчителя на основі проектних методів спрямований на висвітлення інтересів учителів, професійних навичок, педагогічних надбань з урахуванням сучасних підходів до роботи з вчителями, на відміну від моделі «навчання – діяльність» і застосування моделі «навчання в процесі діяльності». Кожен проект має свій термін реалізації, після закінчення якого вчителі можуть обирати інший та створювати групу однодумців, реалізовуватись в іншому напрямку. Зрозуміло, що жоден проект неможливо запровадити в практику без управлінського супроводу. Проектна діяльність з метою розвитку професіоналізму вчителя створює можливості, які допомагають побачити й розкрити педагога як особистість із багатограними інтересами, здатну вчитися впродовж життя, розвиватися і отримувати задоволення від власної діяльності. Це здійснюється шляхом створення для вчителів можливості обирати напрям своєї діяльності в тому чи іншому проекті, об'єднуватися у групи вчителів-однодумців для реалізації проекту та працювати на результат.

Таким чином, можемо визначити *сутність професіоналізму вчителя-філолога* як інтегративну сукупність професійних якостей, що включає ціннісне ставлення до власної професії, спрямованість на удосконалення фахових знань на міждисциплінарній основі, комплексі професійних компетентностей (дослідницькі, аналітичні, творчі, комунікативні уміння), передбачає зорієнтованість на постійний професійний розвиток і саморозвиток, формування здатності до поетапного оцінювання власної професійної діяльності, психологічних установок на самовдосконалення в умовах формальної, неформальної та інформальної освіти. Зважаючи на підвищення вимог суспільства до професійних якостей розвиток професіоналізму вчителя-філолога потребує урегулювання в умовах неформального навчання та ефективної реалізації інформальної освіти.

Перспективою подальших наукових пошуків вважаємо розроблення технології розвитку професіоналізму вчителя-філолога в умовах неформальної освіти, обґрунтування її методологічних засад та окреслення процесуальних основ реалізації.

Література

1. Бодалёв А.А. *Вершина в развитии взрослого человека. Характеристики и условия достижения*. М.: Флинта – Наука, 1998.
2. Гончаренко С.У. *Український педагогічний словник*. К.: Либідь, 1997. 376 с.
3. Деркач А.А. *Акмеология: личностное и профессиональное развитие человека. Кн. 1-5. Кн.1.: Методолого-прикладные основы акмеологических исследований*. М.: Изд-во РАГС, 1999. 392 с.

4. Кузьміна Н.В. *Професіоналізм діяльності преподавателя и мастера производственного обучения профтехучилища*. СПб.: Высш. школа, 1989. 167 с.
5. Пуховська Л.П. Сучасні підходи до професіоналізму вчителя в різних освітніх системах: порівняльний аналіз. URL: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/zbirniku/3/1.pdf>. (дата звернення 24.03.2018).
6. Сидоренко В.В. *Розвиток педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури в системі післядипломної освіти: монографія*. Донецьк: Каштан, 2012. 492 с.
7. *Тлумачний словник української мови* [уклад. Т.В. Ковальова, Л.П. Коврига]. Харків: Син текст, 2002. 672 с.

Bibliography

1. Bodalev A.A. *Top in the development of an adult man. Characteristics and conditions of achievement*. M.: Flint – Science, 1998. (in Russian)
2. Goncharenko S.U. *Ukrainian Pedagogical Dictionary*. K.: Lybid, 1997. 376 s.
3. Derkach A.A. *Acmeology: personal and professional development of a person. Prince 1-5. Kn.1 .: Methodological and applied foundations of acmeological studies*. M.: Izd-VORAGS, 1999. 392 s. (in Ukrainian)
4. Kuzmina N.V. *Professionalism of the activity of the teacher and the master of industrial training of vocational schools*. SPb.: Higher. school, 1989. 167 s. (in Russian)
5. Pukhovska L.P. Modern approaches to the teacher's professionalism in various educational systems: comparative analysis. URL: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/zbirniku/3/1.pdf>. (in Ukrainian)
6. Sidorenko V.V. *Development of pedagogical skills of the teacher of the Ukrainian language and literature in the system of postgraduate education: monograph*. Donetsk: Chestnut, 2012. 492 s. (in Ukrainian)
7. Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language [uk.T.V. Kovaleva, L.P. Carpet]. Kharkiv: Son Tex, 2002. 672 s. (in Ukrainian)

УДК 374.72

Щербина Дар'я Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу андрагогіки Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України

ORCID ID 0000-0001-9697-3760

E-mail: dashuta23071978@gmail.com

РОЗВИТОК ГОТОВНОСТІ ДО САМОРЕАЛІЗАЦІЇ СТАРШИХ ДОРΟΣЛИХ В УМОВАХ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація. Проаналізовано розвиток готовності до самореалізації людей третього віку в умовах неформальної освіти, зокрема університетах третього віку та центрах освіти дорослих з метою забезпечення їх активної, творчої й самодостатньої старості.